

הערות לפרק 23

מלחמת העולם הראשונה:

הצהרת בלפור - 1917

1. יעדים

בתום לימוד פרק זה מצופה מהתלמידים:

- ☞ להכיר את תוכנה של הצהרת בלפור ולהבין את משמעותה.
- ☞ להבין את חשיבותה של הצהרת בלפור.
- ☞ להבין את הקשיים העולים מניסוח ההצהרה, מנקודת מבטה של התנועה הציונית.
- ☞ להבין את הגורמים שהביאו את בריטניה לפרסם את ההצהרה.
- ☞ לדעת מדוע עוררה ההצהרה דאגה בקרב יהודים מתבוללים ותומכי התנועה הלאומית הערבית.
- ☞ להבין מדוע עוררה ההצהרה מידה של אכזבה בקרב הציונים.

2. הצעות דיסקטיות

- ☞ **הקדמה:** הצהרת בלפור מהווה נקודת מפנה בתולדות התנועה הציונית. לכן, לפני תחילת לימוד החומר המופיע בפרק זה, ניתן להציג בפני התלמידים את השאלה: מהם הישגיה של התנועה הציונית עד כה ואילו ממטרותיה עדיין לא הצליחה לממש. ניתן לערוך את תשובות התלמידים בטבלה על גבי הלוח, למשל: מצד ההישגים – הקמת ארגון, עלייה; מצד הכישלונות – היעדר הישגים מדיניים ברורים.
- ☞ **סיכום:** לאחר לימוד הפרק כדאי להציג בפני התלמידים שוב את השאלה שהוצגה לעיל, ולבקש מהם להעריך את מידת התקרבותה של התנועה הציונית ליעדה.
- יש בהצגת דברים זו כדי להדגיש את חשיבותה של הצהרת בלפור כמסמך מרכזי בתולדות הציונות.

3. הדגמת החומר שנלמד בפרק זה באמצעות קטעי המקור

- ☞ **השוואת ההצהרה של בלפור עם הנוסח הציוני של ההכרזה:** קריאת הנוסח הציוני של ההכרזה והשוואתו עם הנוסח הסופי עשויה לסייע בהבנת הקשיים, העולים מההכרזה מנקודת מבטה של התנועה הציונית. ראו להלן בהצעות לדיון נוסף בכיתות חזקות.

4. הצעות לדיון נוסף בכיתות חזקות

- א. קראו את עמדותיהם של ההיסטוריונים השונים על המניעים, שהובילו את בריטניה לפרסם את הצהרת בלפור (ראו קטעי המקור שבפרק וקטעי המקור הנוספים המובאים להלן).
  1. באילו נקודות ניתן למצוא הסכמה בין ההיסטוריונים?
  2. באילו נושאים ניתן למצוא מחלוקת בין ההיסטוריונים?
  3. מה ניתן ללמוד מהמחלוקת שבין ההיסטוריונים על אופייה של הכתיבה ההיסטורית?
- ב. כיצד עלול היה פרסום ההצהרה לפגוע באינטרסים של בריטניה עצמה (למשל, ביחסיה עם הערבים)? מדוע בחרו הבריטים בכל זאת לפרסם את ההצהרה?
- ג. מהו, לדעתכם, המניע המשמעותי ביותר שדחף את הבריטים לפרסם את הצהרת בלפור (מתוך המניעים עליהם למדתם בפרק זה)?
- ד. כיצד נתפסו היהודים בעולם בשנת 1917, ומהן הגישות הרווחות כיום ביחס ליהודים? האם חלו שינויים בתפיסת היהודים?

ה. השוו את הצהרת בלפור עם תכנית באזל. האם קיימת סתירה בין שני המסמכים?

5. קטעי מקור נוספים לשימושכם

קטע מספר 6 - ההיסטוריון תום שגב על המניעים שהביאו את בריטניה לפרסם את הצהרת בלפור¹:

"... שנים רבות לאחר מכן תיאר [ראש הממשלה] לוי ג'ורג' את הצהרת בלפור כמו הייתה פרס משליט נדיב וטוב לב ליהודי החצר שלו: וייצמן פיתח שיטה לייצור אצטון מתירס; אצטון נדרש לייצור פגזי תותחים. הוא, לוי ג'ורג', ביקש לגמול לו על חריצותו, אך וייצמן השיב שהוא מבקש רק תמיכה בעמו. התוצאה הייתה המכתב ההוא, שהביא את אהדת הממשלה לציונות, הצהרת בלפור. וייצמן שנא את הסיפור הזה... אך הסיפור אינו מופרך לחלוטין".

* כיצד הסביר לוי ג'ורג' את החלטתו לפרסם את הצהרת בלפור?

** הציגו הסבר נוסף להחלטת הבריטים לפרסם את הצהרת בלפור, אשר אינו נזכר בקטע זה.

קטע מספר 7 - הערכת המכון המלכותי הבריטי ליחסים בינלאומיים בדבר המניעים שהביאו את בריטניה לפרסם את הצהרת בלפור²:

"... המכון המלכותי [הבריטי] ליחסים בינלאומיים... העריך לימים [כי]... אין להניח שקבינט המלחמה היה מקבל החלטה כזו רק כדי להיטיב עם היהודים. בהסתמך על דברים שאמר לוי ג'ורג' בפרלמנט שנים רבות לאחר מכן, קבע המכון שלונדון הוצפה בדיווחים מכל חלקי עולם וכולם קבעו כי לשם השגת הניצחון חיוני לזכות באהדת היהודים. הצהרת בלפור, קבע הדו"ח, אכן הייתה אמצעי במלחמה. העובדה היא שגם מדינות אחרות התחרו על אהדת היהודים, ציין הדו"ח".

* מדוע, לפי הערכה זו, פרסמו הבריטים את הצהרת בלפור?

** באילו גורמים נוספים התחרתה בריטניה בפרסום ההצהרה? מה גרם לתחרות זו?

** כיצד ביטא פרסום ההצהרה את הדרך בה תפסו מדינאים בבריטניה את עוצמתם של היהודים בעולם?

קטע מספר 8 - ההיסטוריון סטיוארט כהן על המניעים שהביאו את בריטניה לפרסם את הצהרת בלפור³:

"...ארצות הברית, על אף שהצטרפה למלחמה כבר באפריל של אותה השנה, עדיין לא הראתה את עוצמתה הצבאית. למעשה, היה צריך לדרבן את האמריקנים לפעולה, כדי להציל את מדינות ההסכמה לפני שמערכת הצוללות הגרמניות באוקיינוס האטלנטי... תגרום להרעבת בריטניה וצפת עד שתיכנענה. בה בעת, צריך היה לעודד את מתנגדי המלחמה ברוסיה, ובמיוחד את התנועות המהפכניות, להמשיך להילחם. אם לא כן, הרוסים – שכבר עברו מהפכה פוליטית אחת במרץ 1917, היו עשויים לחוות מהפכה נוספת, ואז להגיע לשלום נפרד עם גרמניה. מצב כזה היה משחרר כוחות גרמניים רבים לפעול בחזית המערבית.

מפליא ככל שהדבר נראה, שדווקא היהודים ככלל, והציונים בפרט, נחשבו לכלי שעשוי לפתור את שתי הבעיות הללו. והרי, כך נטען, הם שהיו האדישים ביותר לעניין כניסתה של אמריקה למלחמה, וחשוב יותר, הם שתפסו את המקום הבולט ביותר בתנועות המהפכניות הרוסיות שקראו לשלום נפרד. [אבל] אם יקבלו הציונים את מבוקשם בארץ ישראל, ישתנו שתי הגישות הללו. אם לאו, עלולים הציונים לנסות את מזלם אצל הגרמנים...".

* אילו קשיים עמדו בפני בריטניה בשנת 1917?

¹ תום שגב, ימי הכלניות, (כתר; ירושלים; 1999), עמ' 43.

² מעובד מתוך: תום שגב, שם, עמ' 47.

³ סטיוארט כהן, היסטוריה דיפלומטית של המאה ה-20, (האוניברסיטה הפתוחה; תשנ"ז 1996), יחידה 2, עמ' 107 - 108.

* מדוע, לפי הערכה זו, פרסמו הבריטים את הצהרת בלפור?

** באילו גורמים נוספים התחרתה בריטניה בפרסום ההצהרה? מה גרם לתחרות זו?

** כיצד ביטא פרסום ההצהרה את הדרך בה תפסו מדינאים בבריטניה את עוצמתם של היהודים בעולם?

קטע מספר 9 - ההיסטוריונית ברברה טוכמן על המניעים שהביאו את בריטניה לפרסם את הצהרת בלפור:
"... אותם יהודים אמריקאיים שיכולים היו בכלל להושיט סיוע (מוסרי, ממוני או אחר) [לבריטניה במלחמה] שותפים היו... בעמדתם האנטי ציונית של חבריהם [היהודים המתבוללים] באנגליה... [יהודי רוסיה] לא הייתה להם שום השפעה על השלטונות. מצד שני הרי היהודים שאמנם הייתה להם מידה של השפעה בחוגי הבולשביקים [(הקומוניסטים - חברי המפלגה השלטת ברוסיה)] היו אנטי ציונים... אין להניח שממשלת בריטניה הייתה תמימה או נבערת עד כדי כך שלא ידעה על העמדה האנטי ציונית של האנשים שעליהם מנסה הייתה להשפיע כביכול..."⁴

* מיהם היהודים שהתנגדו לפרסום של הצהרת בלפור?

* האם הציונים ברוסיה יכולים היו להשפיע על החלטת השלטונות בארצם?

** איזה הסבר לפרסום של הצהרת בלפור דוחה טוכמן בדברים אלה? בסו את תשובתכם על הקטע.

קטע מספר 10 - חיים וייצמן על המשא ומתן שהוביל לפרסום הצהרת בלפור:⁵
"...[שר החוץ בלפור] ביקש ממני להביא לו נוסח של הכרזה טובה בעינינו והוא ישתדל להביאה לפני קאבינט המלחמה... וזה הנוסח האחרון ש[אני וחברי הציונים] הסכמנו לו ושנמסר בשמנו על-ידי [ה]לורד רוטשילד למר באלפור ב- 1 ביולי 1917:

'ממשלת הוד מלכותו, לאחר שעיינה במטרות ההסתדרות הציונית, מקבלת את העיקרון של הכרת ארץ ישראל כבית לאומי לעם היהודי ושל זכות העם היהודי לבנות את חייו הלאומיים בארץ ישראל בחסות, שתיקבע עם עשיית השלום, אחר גמר מוצלח של המלחמה.
ממשלת הוד מלכותו רואה כצורך הכרחי לשם הגשמת העיקרון הזה: מתן אוטונומיה פנימית לאומה היהודית בארץ ישראל, חופש העלייה ליהודים והקמת חברת התיישבות לאומית יהודית לשם קימומה ופיתוחה הכלכלי של הארץ.
את התנאים והצורות של האוטונומיה וכן את הצ'רטר שבביל חברת התיישבות הלאומית היהודית, יש לעבד לפרטיהם ולקבוע, לפי דעת ממשלת הוד מלכותו, עם נציגי ההסתדרות הציונית'..."

* איזה גוף אחראי על הנוסח המובא בדברים אלה?

** הסבירו את ההבדלים בין הנוסח המובא בדברים אלה לבין הנוסח הסופי, שנקבע בהצהרת בלפור.

** איזה קושי מצאו הציונים בנוסח הסופי שפורסם בהצהרת בלפור?

קטע מספר 11 - דוד בן גוריון, ממנהיגי הפועלים בארץ ישראל, על הצהרת בלפור:⁶
"...מאחרי האסון הלאומי האחרון שלנו - תבוסת בר כוכבא - אין אנו מתקיימים כחטיבה לאומית פוליטית. [מאז] ביחסי עמים לא הובאה בחשבון האומה העברית..."

⁴ מעובד מתוך: ברברה טוכמן, התנ"ך והחרב, (זמורה ביתן; תל אביב; 1987), עמ' 286 - 287.
⁵ במשא ומתן שהתקיים בין התנועה הציונית לממשלת בריטניה לפני מתן ההצהרה, הגישו הציונים את ניסוח ההצהרה באופן שהיה רצוי עבורם. הבריטים עיינו בנוסח הציוני ולאחר שביצעו בו מספר שינויים פרסמו את נוסח ההצהרה המוכר כיום כהצהרת בלפור. מעובד מתוך: חיים וייצמן, מסה ומעש, (שוקן; תל אביב וירושלים; תשי"ב), עמ' 204 - 209.
⁶ הדברים נכתבו ב 14.11.1917. מופיע בתוך: דוד בן גוריון, שם, עמ' יד'.

[אולם,] אחרי 35 שנה של מפעל חלוצי בארץ, שהוכיח בעליל את כשרון העם העברי לקומם את הריסות ארצו; אחרי 20 שנה של הסברה לאומית פוליטית אשר גילתה לעולם את שאיפת העם היהודי למולדתו - הכריזה האדירה שבמדינות העולם שהיא מכירה רשמית בקיום האומה העברית ומתחייבת לסייע להקמת ביתה הלאומי בארץ ישראל..."

* כיצד מתאר בן גוריון את מצבו של העם היהודי?

** מהי חשיבותה של הצהרת בלפור בעיני בן גוריון?

*** הציגו את עיקרי תפיסתו של הזרם המעשי בציונות. כיצד הדברים המובאים כאן עשויים לחזק את עמדת זרם זה?

5. לקריאה נוספת

1. סטיוארט כהן, היסטוריה דיפלומטית של המאה ה-20, שם, יחידה 2, עמ' 105 – 108.
2. שמואל סטמפלר (עורך), היישוב בעת החדשה, ציוני דרך בטרם מדינה, אניטה שפירא, "הצהרת בלפור – מבט לאחור", (משרד הביטחון; תל אביב; תשמ"ג), עמ' 217 - 231.
3. ישעיהו פרידמן, גרמניה, תורכיה והציונות 1897 – 1918, שם, עמ' 270 – 317.
4. שפרה קולת, הרעיון הציוני והקמת מדינת ישראל א', שם, עמ' 166 - 179.
5. יהודה ריינהרץ, חיים וייצמן, שם.
6. תום שגב, ימי הכלניות, שם, עמ' 19 - 75.
7. לאונרד שטיין, מסד למדינת ישראל: תולדותיה של הצהרת בלפור, (שוקן; ירושלים ותל אביב; 1962).